

Iskustvo i značenje rizika suvremenog društva

Studija slučaja: Refleksija rizika suvremenog društva prema religijskoj zajednici islama u Republici Hrvatskoj

Erik Brezovec*, *Albert Bing***, *Andreja Sršen****

Sažetak

U radu se analizira percepcija rizika u religijskoj organizaciji islama u Republici Hrvatskoj. Prvenstveno se fokusira na percepciju tehničkih i prirodnih rizika. Povezivanjem teorija refleksivne modernosti autora Anthonya Giddensa i Ulricha Becka te teorije višestruke modernosti Shmuela Eisenstadta, razmatra se svjetovna i transcendentalna dimenzija odnosa prema riziku unutar struktura određene religijske zajednice. Studijom slučaja spomenuti se odnos empirijski potkrjepljuje metodom fokus grupe u kojoj su sudjelovala tri imama Islamskog centra Zagreb. Osnovni cilj istraživanja bio je istražiti iskustva, odnos i značenje religijske organizacije islama u Republici Hrvatskoj prema rizicima koje sa sobom donosi suvremeno refleksivno društvo.

Ključne riječi: rizik, tehnički rizici, prirodni rizici, islam, refleksivna modernost

Uvod

Pri samom početku bitno je napomenuti kako ovaj rad obuhvaća odnos jedne religijske zajednice prema suvremenim tehnološkim i prirodnim rizicima. Konceptcija rizika u svojoj generalnoj inačici izuzetno je široka te ista u toj sveobuhvatnosti nije predmet ovog rada. Rad se bavi načinima stvaranja značenja na temelju religijskog učenja i iskustva u odnosu prema (kognitivnim) manifestacijama rizičnih situacija (poplave, nuklearne katastrofe, potresi i dr.). Osnovni je cilj rada istražiti iskustva, odnos i značenje religijske zajednice islama u Republici Hrvatskoj u kontekstu rizika koje sa sobom donosi suvremeno društvo. U radu se istražuju iskustva i odnosi prema vanjskim rizicima (prirodne katastrofe) i pro-

* Erik Brezovec, mag. soc., asistent, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: ebrezovec@hrstud.hr

** Dr. sc. Albert Bing, viši znanstveni suradnik, Hrvatski institut za povijest. Adresa: Opatička 10, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: albert1.bing@gmail.com

*** Doc. dr. sc. Andreja Sršen, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: asrsen@hrstud.hr

izvedenim rizicima (ekološke krize, nuklearni otpad). Slijedeći rad Anthonnya Giddensa (2005) i Ulricha Becka (2001) o društvu rizika i refleksivne modernosti, istražuju se načini na koje religijske zajednice rješavaju nesigurnost koju za sobom donosi rizik kao suvremeni društveni realitet. Drugim riječima, postavlja se pitanje načina rješavanja nesigurnosti na svetoj i profanoj razini. U tom smislu, religijske se organizacije u trenutcima katastrofa definiraju kao onostrani faktor koji posebnim tipom racionalnosti objašnjava pojavu te samim time djeluje na socijalnu zbilju.

Rad obuhvaća istraživanje kvalitativnog tipa u vidu fokus grupa.¹ Sudionici istraživanja su tri imama Islamskog centra Zagreb. Postavljena pitanja sudionicima odnose se na iskustvo i značenje odnosa islama u Republici Hrvatskoj prema tehničkim i prirodnim rizicima koje sa sobom donosi društvo refleksivne modernosti. Kroz pitanja u fokus grupi prvenstveno se istražuje odnos i konstrukcija racionalizacije prirodnih katastrofa, suvremenog koncepta rizika, globalnog zatopljenja, odnosa čovjeka i okoliša te težnja transcendentálnih objašnjenja tih kategorija u vidu sustava religije. Naime, u kontekstu ovog rada na rizik se gleda kao nerazdvojni dio svakodnevnog iskustva. Rizici su u radu percipirani u univerzalnom, tj. globalnom kontekstu (Beck, 1986). Relativni koncepti intenziteta rizika u kulturološkom smislu nisu predmet ovog rada. Drugim riječima, shvaćanju rizika pristupa se kroz promatranje rizika kao univerzalnog fenomena te se istražuje odnos prema istom u pogledu određene religijske zajednice, što je u ovom slučaju Islamska zajednica u Republici Hrvatskoj.

U prvom dijelu rada teorijski se razrađuje pitanje rizika te komunikacije rizika u suvremenom društvu. Razmatraju se mogućnosti i nužnost stvaranja struktura kojima je primarna funkcija interpretacija, kalkulacija, komunikacija, te općenit odnos prema rizicima s kojima je suvremeno društvo suočeno. Treba istaknuti kako Giddens pojam modernoga društva i refleksivnosti sagledava kroz međusobno povezivanje, te je »društvo ‘refleksivno’, dakle sve sposobnije djelovati samo na sebe, što ga umnogome razlikuje od ‘prirodnih društava’ u kojima se preko tradicije uspostavlja izravan odnos pojedinca i sakralne sfere« (Zlatar, 2008, 165).

Nadalje, u radu se postavlja pitanje odnosa religije i društva refleksivne modernosti. Kroz analizu za istraživanje primjenjivih² teorijskih koncepata ispituje se odnos religije, prvenstveno religijskih zajednica prema suvremenom tipu mo-

1 Istraživanje kvalitativnoga tipa, pa je potrebno naglasiti kako se u radu ne ulazi u generalizacije po pitanju stavova svih pripadnika islamske zajednice u Republici Hrvatskoj. Cilj je ove kvalitativne analize razumijevanje značenja na temelju razgovora (fokus grupe) s imamima koji posjeduju iskustvo u odnosu prema fenomenu. Time se podrazumijeva da se u radu bilježi iskustvo zagrebačkih imama koji predstavljaju svojevrstu institucionaliziranu stranu vjerskog života.

2 U radu se koriste teorijski koncepti prezentirani u radovima Ulricha Becka (2001), Anthonya Giddensa (2005) i Shmuela Noahe Eisenstadta (2000). Navedeni autori mogu se dovesti u međusobni odnos kroz elaboraciju teme refleksivne modernosti s jedne strane te multiple modernosti s druge strane. Načini odnosa i stvaranja značenja prema rizicima suvremenog društva generirani su od strane odnosa svakodnevica prema modernom načinu života, te prema sposobnostima i potencijalu akcije pojedinaca, grupa, zajednice da provodi evaluaciju strukturalnih komponenata društva.

dernosti koji karakterizira povećan stupanj refleksivnosti. Kako bi se obuhvatile komponente struktura koje se namjeravaju istražiti, interpretira se, i u odnosu prema religiji kontekstualizira, odnos teorijskih koncepata višestruke modernosti i refleksivne modernosti.

1. Rizik i komunikacija rizika u suvremenom društvu

Moderno društvo postalo je društvo rizika u smislu povećanog fokusa na prevenciju ili upravljanja rizikom koji je modernost proizvela svojim diferenciranjem te povećanjem mogućnosti (Beck, 2006, 332). Ono što karakterizira modernu koncepciju rizika upravo je nesigurnost koja se pokušava djelomično razriješiti procjenom mogućnosti pojave opasnosti. Nadalje, osoba se orijentira prema riziku kroz svojevrsno koloniziranje budućnosti³ te se fokusira na upravljanje procjenama potencijalnih rizika za buduća društva (Giddens, 2002, 42).

Dinamika rizika stvara strukturalnu podlogu za razvoj novih oblika kolektivnih odnosa. Individualizirano društvo, unatoč svojoj manifestnoj prirodi, stvara potrebu za izrazitom kolektivnom sigurnošću i osiguranjem od rizika svakodnevnog života, ali i globalnih rizika na koje pojedinac može slabo ili nikako utjecati. U tom smislu, konstrukt javnosti u društvu rizika ili refleksivne modernosti može se diferencirati na javnost koja se direktno izlaže nekome riziku i javnost koja nije direktno izložena riziku, tj. koja je udaljena od potencijalnih izvora rizika (Čaldarović, 2012, 24).

Nadalje, psihološko ublažavanje nesigurnosti, koje *risk management* donosi za svijet života, dodatno racionalizira, ali i diferencira svakodnevnicu u kontekstu modernosti kao fenomena. Rizik se prihvaća kao pozitivan od strane aktera svakodnevnog života (Čaldarović, 2012, 43). S ciljem funkcionalnijeg razvoja upravljanja rizikom, strukturalne agencije⁴ koje su zadužene za objektivno razmatranje rizika te tumačenje eventualnih katastrofa za određenu zajednicu, društveno se ostvaruju. Drugim riječima, stvaraju se strukture koje svoju važnost potvrđuju kroz djelovanje unutar svakodnevnog života. Kako bi se spomenuta funkcija mogla uspješno izvršavati, formira se takozvana ekspertna javnost (Čaldarović, 2012, 25). Ekspertna javnost sastoji se od tehničkih eksperata koji procjenjuju dimenzije i posljedice rizičnih situacija te predlažu adekvatne mjere regulacije, upravljanja i prevencije neželjenih ishoda. S obzirom na činjenicu kako se eksper-

3 Kolonizacija budućnosti podrazumijeva odnos prema riziku kao nečemu što nema uporište u stvarnoj nadmoćnosti životnih opasnosti. Drugim riječima, rizik se odnosi na potencijalne, buduće opasnosti (rizike) koji se otvaraju kroz percipiranje i kalkulaciju mogućnosti pojave određenog tipa rizika (Tomić–Koludrović i Knežević, 2004). Ostvarenje budućih rizika za sadašnjost proizlazi kroz koncept kolonizacije budućnosti, tj. orijentaciju spoznaje prema budućnosti sa svrhom kalkulacije i eventualne prevencije budućih događaja koji su percipirani kao rizici.

4 Strukturalne agencije u ovom radu predstavljaju potencijal za djelovanjem koji je strukturalno određen u odnosu prema različitim formama socijalne stvarnosti. Strukturalizirane agencije slijede unaprijed određena pravila djelovanja, što ograničava varijabilni potencijal tog djelovanja. Strukturalne agencije u radu predstavljaju ograničeni potencijal djelovanja reguliran strukturalno određenog društva.

tna javnost sastoji i od predstavnika stvarnih donositelja odluka, ona posjeduje svojevrsni legitimitet, legalitet te autoritet prosuđivanja (Čaldarović, 2012, 25).

Kroz procese ostvarenja društva rizika, neizostavno je spomenuti i potrebu za stalnim osiguranjem od rizika te potrebu za stalnim međudnosima utemeljenima na povjerenju. Spomenuti odnosi održavaju funkcionalnost, kako strukture tako i agencije.⁵ Prostor definiranja smjera refleksivne modernosti, po pitanju sigurnosti i povjerenja, razilazi međusobno nadopunjavane teorijske radove Ulricha Becka (2001) i Anthonyja Giddensa (2005). Naime, prema Beck i dr. (1994), Giddens smatra da pitanje povjerenja i sigurnosti u refleksivnoj modernosti nije više pitanje primarnih odnosa licem u lice, nego se ono kreće prema odnosima povjerenja prema ekspertnim sustavima. S druge strane, Beck smatra kako samorefleksija i refleksivnost uopće ne vode ka povjerenju, nego ka nepovjerenju prema ekspertnim sustavima (Beck i dr., 1994, 116).

2. *Religijske organizacije i refleksivna modernost*

2.1. *Teorijske napomene*

Za potrebe ovog rada ne ulazi se u detalje javnosti svakodnevnog života niti se pokušava dokučiti konstrukcionistička priroda rizika u široj javnosti. Cilj je ovog rada analizirati stvaranje vrijednosnih struktura kojima se šira javnost nosi sa suvremenim rizičnim svijetom refleksivne modernosti. Religijska zajednica stvara znanje koje služi u nošenju s neizvjesnošću društva rizika. Sukladno tomu, potrebno je naglasiti dvostruku odrednicu percepcije rizika u religiji. Jedna je svjetovna, koja se odnosi na direktne društvene odnose koji su utemeljeni na svijesti o postojanju rizika. Druga dimenzija označava transcendentalnost percepcije rizika, koja po svojoj prirodi teži prevladavanju svjetovnih posljedica rizika. Transcendentalna i svjetovna dimenzija percepcije rizika međusobno su povezane te se konstruiraju i rekonstruiraju na temelju socio–kulturnog, ekonomskog i političkog konteksta. Budući da refleksivnu modernost karakterizira proces jačanja agencije u odnosu na strukturu, struktura se svakako mora adaptirati rastućoj samorefleksivnosti svijeta života. Nadovezujući se na spomenuto, strukture suvremenog društvenog života adaptiraju tradicionalne obrasce funkcioniranja s ciljem svladavanja neodredivosti okoline. Adaptacija prema rastućoj neodredivosti refleksivne modernosti, proces je s bitnim vremenskim odmakom u odnosu na stvaranje mogućnosti adaptacije. Period relativnog strukturalnog nereda, u kojem određeni obrasci prestaju vrijediti, a novi obrasci strukturalnoga života još uvijek nisu uspostavljeni, označuje vrijeme takozvanog interregnuma (Bauman,

5 Agencija se u ovom radu shvaća kao potencijal za djelovanjem. Drugim riječima, to je kontinuirani tijek djelovanja u kojem pojedinac izražava vlastitu autonomiju kroz refleksiju prema strukturi (Giddens, 1979). Potencijal za djelovanjem ne označava nužnost djelovanja. Određeni pojedinac posjeduje potencijal za djelovanjem u korist refleksivnosti, međutim ne postoji predodređenost realizacije. Potencijal za djelovanjem od strane pojedinca ne mora podrazumijevati ostvarenje tog potencijala.

2015). Zbog prirode refleksivne modernosti, socijalni interregnum ne predstavlja samo prijelazno razdoblje vrijednosti, nego konstantu koja u bitnom ovisi o sustavima, strukturama koje se unutar istog uspostavljaju ili prilagodavaju. Zbog navedenog koncepta, potreba religijske zajednice je konstantna prilagodba određenim uvjetima suvremenog društvenog konteksta, tj. stalna interakcija između transcendentale i svjetovne dimenzije percepcije (u ovom slučaju rizika).

2.2. Odnos refleksivne modernosti i modela višestruke modernosti

U radu se analizira poseban odnos religijskih zajednica prema rizicima koji su nastali, ne kao posljedica krize modernosti, nego kao posljedica pobjede modernosti (Beck, 2012). U tom smislu bitno je dati jasnu distinkciju tradicionalnih/predmodernih društava i društava modernih kultura. S jedne strane, u tradicionalnim kulturama naglasak je na velikoj važnosti lokalnog povjerenja, a moderna društva fokusiraju se na relacije povjerenja primijenjene u globalizirajućim apstraktnim sustavima (Cassell, 1993 prema Zlatar, 2008). U Tablici 1. prikazan je odnos predmodernih i modernih kultura u odnosu prema riziku (prema Cassell, 1993, 296 u Zlatar, 2008). U tablici su vidljivi specifični odnosi prema društvenoj stvarnosti svojstveni tradicionalnim/modernim društvima. Prikazana je distinkcija mehanizama društvenog života između modernog i tradicionalnog. Navedene razlike upućuju na poseban odnos prema riziku s obzirom na tip društvenog uređenja.

Tablica 1.

Predmoderno/tradicionalno	Moderno
Rodbinski odnosi kao organizirano sredstvo za stvaranje društvenih veza kroz vrijeme–prostor	Osobni odnosi, kao prijateljstva ili seksualna intimnost u smislu stabiliziranja društvenih veza
Lokalna zajednica kao mjesto koje omogućuje poznatu sredinu	Apstraktni sistemi u smislu stabiliziranja odnosa kroz neodređene spone vremena–mjesta
Religijska kozmologija kao modeli vjerovanja i ritualnih praksi koje omogućuju sudbinsku interpretaciju ljudskog života i prirode	Orijentiranje na budućnost, kao način povezivanja prošlosti i sadašnjosti
Tradicija u smislu povezivanja sadašnjosti i budućnosti	
1. Prijetnje i opasnosti koje proizlaze iz prirode, kao što su porast infektivnih bolesti, klimatska nepouzdanost, poplave ili druge prirodne nepogode	1. Prijetnje i opasnosti koje proizlaze iz refleksivne modernosti
2. Prijetnja ljudskog nasilja od vojski, lokalnih ratnika, pljačkaša	2. Prijetnja čovjekovog nasilja zbog industrijalizacije rata
3. Rizik gubljenja religijske milosti ili malicioznog magijskog utjecaja	3. Prijetnja osobnog besmisla koja proizlazi iz refleksivnosti modernosti u slučaju njezine primjenjenosti na osobu

U tablici je vidljiva svojevrsna dvosmjernost pojma rizika u suvremenom društvu. S jedne strane događa se globalizacija pojma, a s druge strane sve se više ističe rizik kroz individualnu smislenost.

Zbog toga je neophodno razmotriti i načine odnosa religijskih zajednica prema (refleksivnoj) modernosti. U tom je slučaju svakako potrebno spomenuti da ne postoji uniformirani obrazac odnosa religijskih zajednica prema društvu rizika i refleksivnoj modernosti. Odnos varira s obzirom na vrijednosne obrasce, dogme, kolektivno sjećanje te kontekst prostora i vremena u kojem određena religijska organizacija djeluje. Nadalje, u samom radu polazimo od pojma modernosti koji se direktno veže za rad Shmuela N. Eisenstadta, kroz takozvani koncept *multiple modernity* (Eisenstadt, 2000). Kontekst određenog prostora utječe na definiranje strukture i tijeka modernosti. Važno je naglasiti kako koncept višestruke modernosti nikako nije oprečan pojmu refleksivne modernosti. Refleksivna modernost označava svojevrsni idealtipski koncept razvoja modernosti, a model višestruke modernosti označava načine na koje se individualizacija svijeta života i strukture ostvaruje kroz kontekstualizaciju same interakcije.

2.3. Percepcija rizika i religija

U istraživanju percepcije iskustva i značenja rizika suvremenog društva rizika kod religijske zajednice islama u Republici Hrvatskoj postojala je poteškoća ne-definiranosti odnosa religije i percepcije rizika, kao i poteškoća nedovoljnog broja istraživanja provedenih na temu odnosa svjetovnosti i transcendentnosti rizika u društvu refleksivne modernosti. Ipak, postoje istraživanja koja su na svojstven način doprinijela argumentaciji odnosa rizika i religije.

Percepcija rizika u religijskom prostoru analizirana je kao individualna potreba za sigurnošću, manifestirana u kolektivnom. Iako nikada nije definirao odnos religije i rizika, Malinowski (1971) tvrdi kako je religija povezana s potrebom za kontrolom neodređenosti koja ne može biti kontrolirana u trenutnoj fazi tehnoloških mogućnosti određenog društva. Isto tako, religioznost se javlja kao način rješavanja straha od smrti. Nadalje, bitan doprinos argumentaciji iznose Finke i Stark (1992), koji religiju promatraju kroz svojevrsnu *cost/benefit* analizu. Pojedinaac postaje religiozan kada mu je kroz određene religijske obrasce obećana nagrada koja nosi veću težinu u odnosu na angažiranost koja se od pojedinca zahtijeva kroz vrijednosne obrasce religijske zajednice (Finkle i Stark, 1992). Drugim riječima, religijska vjerovanja su poželjna jer pojedinac nema što izgubiti vjerovanjem, ali potencijalno može dobiti puno (u obliku vječnog života) (Miller i Hoffman, 1995, 64). Relativno nategnuta tvrdnja može se problematizirati kroz kompleksnost religijskog života, koja pojedincu, u nekim slučajevima, nameće velike simboličke troškove. U tom smislu, pojedinac gubi određeni životni komfor u korist drugoga za kojeg procjenjuje da mu donosi veću korist. Većina teorija koje analiziraju odnos religije i rizika fokusiraju se na pojedinca koji se služi taktikama u rješavanju transcendentalno–egzistencijalnih pitanja. Ono što je bitna karakteristika odnosa religije i rizika upravo je odnos religijskih zajednica kao strukturiranih institucionalnih oblika prema opće prihvaćenom isto tako struk-

turiranom pojmu rizika. Individualan pojam rizika u trenutcima subjektivizacije transcendentálnih potreba prelazi mogućnosti dohvata društvenih znanosti zbog svoje neodređive mnogostruke zbilje. Ono u čemu se ipak individualna stvarnost rizika može odrediti refleksivnost je rizičnosti koja je proizvod zbilje svakodnevnog života. Rizici se unutar socijalne zbilje manifestiraju kroz interakciju. Načini manifestacije rizika kao koncepta ipak ovise o strukturama koje proizvode sposobnost agencije. Agencija osposobljava interaktivnu dinamiku prema pojmu rizika. U tom odnosu, ekspertne skupine zauzimaju osnovnu ulogu, ali religijske organizacije također se mogu ubrojiti u strukture koje proizvode agenciju odnosa prema riziku. Navedena tvrdnja može se potkrijepiti ekonomski orijentiranim istraživanjem provedenim u Nizozemskoj na uzorku od 9.000 ispitanika. Naime, u spomenutom istraživanju ispitivao se utjecaj religioznosti na odbojnost prema ekonomskom riziku. U radu je dokazana hipoteza da sudjelovanje u religijskim zajednicama⁶ utječe na sklonost ka preuzimanju ekonomskih rizika. Osobe koje su bolje integrirane unutar svoje organizacije manje su sklone preuzimanju rizika (Noussair i dr., 2013, 175). Nadalje, autori naglašavaju važnost socijalne i institucijske pripadnosti Crkvi u odnosu prema odbojnosti prema riziku (Noussair i dr., 2013, 167). Problem je sa spomenutim istraživanjem taj da ne uzima u obzir kontekstualne okvire razvoja određenih tipova religioznosti, kao ni pojam šireg javnog mišljenja prema riziku, što bitno otežava generalizaciju odnosa religijskih zajednica i šireg pojma rizika. Rizik se u našem radu shvaća u drugom kontekstu, relativno širem od ekonomskog shvaćanja rizika. Kao što je navedeno u prethodnom dijelu rada, rizici se shvaćaju kroz koncepte prirodnih i tehničkih rizika. Odnosi prema rizicima stvaraju okvire za razvoj agencije koja određuje smjer religioznosti na individualnoj razini. U tom smislu, odnos ekspertnih skupina i religijskih zajednica vrlo je bitan u stvaranju komplementarne percepcije rizika unutar zbilje svakodnevnog života.

3. Metodologija istraživanja

Osnovno je istraživačko pitanje ovog rada: Kakvo je iskustvo i značenje vanjskih i proizvedenih rizika u religijskoj zajednici islama u Republici Hrvatskoj? Osnovni je cilj ovog rada istražiti važnost, iskustvo i razumijevanje vanjskih i proizvedenih rizika unutar religijske zajednice islama u Republici Hrvatskoj. Studijom slučaja analiziraju se načini strukturalnih ostvarenja religijski potaknutih

6 Istraživanje se prvenstveno fokusira na Katoličku crkvu i protestantske crkve. Pripadnici protestantskih denominacija u statistički su većoj mjeri manje skloni stvarnim ekonomskim rizicima nego li je to slučaj s pripadnicima Katoličke crkve (Noussair i dr., 2013). Zanimljiv kontrast može se pronaći u paraleli sa radom Maxa Webera, koji upravo protestantskim denominacijama (prvenstveno kalvinizmu) pripisuje kulturološke značajke bitne za razvoj kapitalizma (Weber, 2011). Nastavno, Peter Berger (2010) napominje kako protestantska etika posjeduje „rok trajanja“ u odnosu na razvoj kapitalizma. Do određenog stupnja razvoja kapitalizma uloga religije bitan je faktor razvoja. Pentekostalizam se u ovom slučaju uzima kao primjer uloge religije u razvoju ranog kapitalizma suvremenih društava Južne Amerike (Berger, 2010).

agencija usmjerenih prema nošenju s rizikom, bilo da su to načini osiguravanja od rizika ili načina odnošaja s eventualnim posljedicama. Islam u Republici Hrvatskoj kao slučaj studije odabran je upravo na temelju odnosa prema modernosti. Naime, pretpostavka je kako se islam u Republici Hrvatskoj kroz povijesni kontekst uspješno prilagodio (kao religijska zajednica) društvu refleksivne modernosti, društvu rizika. Odnos prema modernosti u tom kontekstu proučava se kroz utjecaj prirodnih i tehničkih rizika kao bitnih sastavnica refleksivnog života koje su ključ novog koncepta modernosti. Unatoč generalizirajućoj predrasudi teorijskih koncepata o poteškoćama koegzistencije islama i modernosti,⁷ islam u Republici Hrvatskoj predstavlja slučaj koji podupire, u prethodnom poglavlju prikazan, koncept višestruke modernosti.⁸ Metodom studije slučaja nastoje se zabilježiti detaljne informacije o određenoj pojavi ili jednom ili više pojedinačnih slučajeva (Creswell, 2007). Ovaj rad fokusira se na takozvanoj intrinzičnoj studiji slučaja, koja se bazira na proučavanju samog slučaja s obzirom na to da taj isti slučaj predstavlja jedinstvenu situaciju. Jedinstvena situacija, tj. jedinice proučavanja u ovom istraživanju su fenomeni prirodnih i tehničkih rizika u kontekstu islama u Republici Hrvatskoj.

3.1. *Uzorak istraživanja*

Kako bismo uspješno odgovorili na istraživačka pitanja o iskustvima, značenju i pojmu religijske zajednice islama u Republici Hrvatskoj o prirodnim i tehničkim rizicima, uzorak je odabran namjerno. Uzorak je odabran po načelu ekstremnih slučajeva (jedinica). Sudionici su ovog istraživanja pojedinci bogati informacijama, s posebnim osvrtom na službu unutar religijske organizacije. Odabrana su tri sudionika od kojih su se svi odlučili za poziv muslimanskog svećenika imama i vjeroučitelja. Sva tri sudionika razgovora imaju više od pet godina iskustva rada unutar religijske zajednice islama. Intervjui su provedeni uz suglasnost i podršku Islamskog centra u Zagrebu. Sudionici ispitivanja djeluju kao imami i vjeroučitelji u Islamskom centru Zagreb. Nisu stariji od četrdeset godina, što ih svakako uključuje u noviju generaciju imama socijaliziranih i educiranih u kontekstu društva refleksivne modernosti. Kao takvi nameću se kao ekstremni slučaj koji se pokušao postići u uzorkovanju bitnom za istraživanje. Kako bi se postigao objektivni sud usmjeren prema saznanju značenja religijske zajednice kao strukture, radu se pristupilo metodom fokus grupe. Fokus grupa sastala se

7 Armstrong zaključuje kako je, kroz povijest, islam kao religija prošao fazu modernizacije, ali su izostale radikalne promjene koje je modernizacija sa sobom nosila. Razlog tomu leži u usmjerenosti na *mythos*, koji je više okrenut prošlosti i tradiciji negoli prema budućnosti, što je jedna od karakteristika modernosti (Armstrong, 2007).

8 Glavni razlog dobroj integriranosti i adaptaciji modernosti svakako je povijesni kontekst religijskog života islama na prostoru Republike Hrvatske. Drugi je razlog, koji je svakako potrebno spomenuti, taj da se preko Zakona o pravnom položaju religijskih zajednica Republike Hrvatske sveobuhvatno osigurava (barem formalnopravno) kvalitetna integracija svih vjerskih zajednica u društvo Republike Hrvatske. Također je neizostavno spomenuti integrativnu želju i volju religijskih zajednica i organizacija s obzirom na zbilju svakodnevnog i strukturalnog života u Hrvatskoj.

13. lipnja 2017. godine u Zagrebu. Zapisi izjava sudionika u radu označeni su kraticama S1, S2 i S3.

3.2. *Metoda ispitivanja*

Metodom fokus grupa osigurava se strukturiranost odgovora u okvirima religijske zajednice koja se proučava. Naime, sama priroda ovog istraživanja zahtijeva objektivizaciju stavova religijske zajednice koja se pokušava osigurati dinamikom i restrikcijama grupnog intervjua. Zajednički stavovi po pitanju učenja religijske zajednice (u ovom slučaju islama) prostor su, u kojem se objektivizira generalan stav islama kao religijske organizacije. Fokus grupa provedena je s tri sudionika s višegodišnjom praksom izučavanja i poučavanja islama. Međuodnos i nadopunjavanje sudionika intervjua ključan je u otkrivanju zajedničkog iskustva islama po pitanju prirodnih i tehničkih rizika. Fokus grupa provedena je s tri ekstremna slučaja (+ moderator). Time se stvorila intimna atmosfera u pogledu teme istraživanja, koja je omogućila šire dohvate rezultata (Edward i Holland, 2013, 48–49).

4. *Analiza i interpretacija podataka*

Religijsku zajednicu Islamski centar u Zagrebu karakterizira ne samo duhovna, transcendentalna, nego i socijalna dimenzija. U samom Islamskom centru Zagreb nalazi se restoran, srednja škola i sadržaji koji muslimanu u Republici Hrvatskoj pružaju vrijednosnu oazu koja za cilj ima integraciju muslimana u širu socijalnu zajednicu. Islamski centar u Zagrebu prije svega pruža vrijednosnu okosnicu za svakodnevni život muslimana, uvjerenog vjernika. Kako se uvjereni musliman nalazi u svojstvenoj socijalnoj, ali i globalnoj situaciji koja za sobom nosi rizike modernosti, potrebno je strukturirati socijalizaciju, vjerske obrasce kako bi osigurale transcendentalni smisao koji religijska zajednica predstavlja.

4.1. *Motiv za poziv imama uzori mladosti*

Na upit o osnovnom motivu odluke za poziv imama, sudionici istraživanja naveli su imame i vjeroučitelje koji su na njih ostavili signifikantno pozitivan utjecaj u mladosti. Ističe se važnost socijalizacijskih procesa unutar religijske zajednice te odgovornost pozitivnih primjera za mlade pripadnike muslimanske zajednice.

Ajde, ja ću prvi. Ja sam se odlučio za poziv imama, odnosno islamskog svećenika, kada sam bio šesti razred osnovne škole i tad sam već čvrsto odlučio da želim to biti u životu. Povod mi je bio moj efendija ili moj imam kod kojeg sam polagao, odnosno pohađao islamski vjeronauk. Ja sam, ovaj, htio jednostavno biti nešto poput njega jer on je bio neki moj uzor u životu. Dakle, pored roditelja, on mi je bio nekakav uzor. Eto (S1).

Motivacija za pozivom imama bila je prisutna od osnovnoškolske dobi kod svih sudionika grupe. Interpretacija islama, koja za sobom vodi duhovnost i pozitivan primjer života, svakako utječe na oblikovanje vrijednosti. U zajednici čiji je

religijski identitet vrlo bitan integracijski faktor, sami svećenici, tj. imami, imaju vrlo važnu ulogu u stvaranju normativa te načina odnosa prema kontekstu svijeta života. Religiozija organizacija u tom smislu podrazumijeva i teorijsku racionalizaciju (Kalberg, 2014)⁹ društvenog života. Teorijska racionalizacija tog tipa usmjerava se na tradiciju i transcendenciju. Pozitivan primjer ne označava samo pitanje duhovnosti, nego se on reflektira i na manifestaciju prihvatljivih načina života. Socijalizacija unutar religiozije zajednice islama u Republici Hrvatskoj daje smjernice pojedincu prema procesima i izazovima, rizicima koji su specifični za suvremeni svijet.

4.2. Ekonomska i moralna percepcija rizika kao prva asocijacija na rizik

Za religioznu zajednicu islama u Republici Hrvatskoj društvo rizika i njegova percepcija ponajprije nosi izazove moralu i vrijednostima. Moral i vrijednosti podrazumijevaju kolektivnu solidarnost i duhovnost, tradiciju koja je pod stalnim pritiskom društva promjena, rizika.

[...] puno je rizika danas, ako sjednemo u auto dok se vozimo mi već prihvaćamo neki rizik da bi nas netko mogao je l' udariti. Međutim što se tiče ovih nekih većih društvenih rizika to je, gubitak morala, i životna egzistencija od čega živjeti i kako živjeti. Ja mislim da je to jedan od najvećih problema zašto se danas mladi ljudi uopće ne uzimaju, ne ulaze u brak jer se upravo boje riskirati da ulaze zbog tih ekonomskih razloga (S3).

Iako se kriza morala uzima kao primarna problematika društva rizika, što je svakako karakteristično za prirodu religiozije zajednice, bitno je naglasiti kako se kriza morala iz pogleda sugovornika u istraživanju generira suvremenim ekonomskim procesima i sustavima. Ekonomska stvarnost globalnog suvremenog svijeta u bitnom utječe na odluke mladih o stupanju u brak, osnivanju obitelji.

4.3. Percepcija rizika u islamu ovisna o socio–kulturnom kontekstu

Rizik se u islamu (religiozije zajednice) javlja u velikom broju varijacija, ovisno o interpretaciji svetih tekstova od strane muslimanskih učenjaka. Po pitanju ekonomskih rizika i rizika koji postaju ekonomske norme, stavovi variraju s obzirom na kontekstualizaciju islama unutar određenog društva. »Većina islamskih učenika dozvoljava, ali ima i onih učenjaka koji zabranjuju burzu ili životno osiguranje. [...] neki smatraju ako ti umreš, a dobiješ to životno osiguranje da se petljaš u Božju odredbu« (S1). Nadalje, u kontekstu islama kao religiozije zajednice u Republici Hrvatskoj, smatra se dopuštenim bavljenje bankarstvom. »Po mom da, da. Dobro, zašto ne, to je jedan vid trgovine [...] Sve je to povezano i svaki razuman čovjek u islamu to uzme i životno osiguranje i kredit jer si jednostavno u takvom vremenu, mjestu gdje živiš da je, onaj, razmišljaš o obitelji, šta ako je umrem da ostavim njima nekakvo osiguranje« (S1). Altruistična motivacija ban-

9 Tip racionalnosti koji uključuje svjesno sagledavanje stvarnosti izvođenjem i manifestacijom apstraktnih pojmova (Kalberg, 2014, 86).

karstva (kreditiranja) opravdava moralnost bavljenja ili poduzimanja spomenute djelatnosti u islamu u Republici Hrvatskoj. Socio–ekonomski kontekst prostora, adaptaciju prema navedenim formama rizika čini sastavnim životom muslimana u Republici Hrvatskoj. U tom pogledu očituje se i uspješnost integracije koja je spomenuta u prethodnim poglavljima. »Od nas se traži da mi uradimo koliko je do nas, da molimo Boga da to bude, ne možemo sada da kažem ležati ili nešto, izležavati se i čekati da padne s neba, moramo dakle podliježati nekakvim rizicima da bi u životu napredovali da bi uspjeli i svoje porodice objezbjedili« (S1).

4.4. Percepcija rizika i kolektivna solidarnost

I tehnički i prirodni rizici u islamu kao religijskoj zajednici za sobom nose neizvjesnost koju je potrebno odrediti s ciljem održavanja ontološke sigurnosti. Tehnički i prirodni rizici, naime, međusobno ne suprotstavljaju ekspertne skupine i religijsku zajednicu islama u Republici Hrvatskoj. Načini odnosa prema rizicima, kao i prema katastrofama u slučaju islama, poprimaju kolektivnu dimenziju bez transcendentalne kontradikcije prema ekspertnim skupinama.

Mi imamo onu četvrtu islamsku dužnost, a to je zekat i ona se dijeli, daje se devet osoba, zekat daju imućni bogati muslimani koji imaju godišnju uštedevinu oko 25.000 kuna ili 3.500 eura. I onda oni moraju dati obavezno 2,5% za zekat. Ako netko ima milion kuna, on mora dati obavezno 25.000 kuna, ako ima milion eura, dat će 5.000 eura u zekat i to se zove bejtul mal, odnosno blagajna islamske zajednice. I onda islamska zajednica, iz te blagajne, jedna od grupa ljudi kojima daje, jest upravo onima koji su stradali u elementarnim nepogodama (S1).

Islamski centar Zagreb zekatom je pomogao poplavljenim područjima u Poljani, Čičku i Gorici, gdje pretežno žive muslimani, međutim nije isključena pomoć i drugim religijskim zajednicama.

Obavezno je spomenuti iz iste blagajne pomoći. Na primjer, ja se sjećam jedne godine kada je bila poplava, prije 4–5 godine, u Poljani, Čičak, Gorica i ti dijelovi. Onda smo mi išli od kuće do kuće i znači iz te blagajne oko nekih 10.000 eura što je jako velik iznos za našu zajednicu, mala je zajednica u Zagrebu. I išli smo onda tamo ljudima dijeliti. Najviše tamo ima islamskih zajednica koji su bili pogođeni nepogodom, poplavom i onda smo išli njima, bilo je malo manje vijeće ljudi i odredili smo, ovome ćemo dati toliko, ovome toliko. Onda su bile majke sa djecom malom pa smo kupovali pelene i sve što je potrebno iz toga. Islamska zajednica znači tu pomaže i djeluje (S1).

Kolektivna solidarnost po pitanju tehničkih i prirodnih rizika te stvaranja ontološke sigurnosti u islamu kao religijskoj zajednici ulazi u same stupove vjere, četvrtu islamsku dužnost. Svijest o postojanju te dužnosti stvara refleksiju na rizik. U tom kontekstu, kao što je već i ranije naglašeno, ekspertna javnost nije u koliziji mišljenja s religijskom zajednicom islama u Republici Hrvatskoj. Ekspertna javnost i religijska zajednica islama u Republici Hrvatskoj, prema sudionicima istraživanja, po pitanju tehničkih i prirodnih rizika ne djeluju oprečno. Svaki od sustava zadužen je za svoju sferu djelatnosti. Za svakodnevni život svjetovna dimenzija percepcije kohezivno je određena, kroz objektivnost ekspertnih skupi-

na s jedne strane, te transcendenciju rizika od strane religijske zajednice islama u Republici Hrvatskoj s druge strane.

4.5. *Refleksija rizika i ljudska odgovornost*

Prethodno navedena kolektivna solidarnost u islamu generira se kroz percepciju odgovornosti ljudi prema svijetu života. Kolektivna solidarnost postoji u toj mjeri u kojoj postoji čovjekova osviještenost prema svojem mjestu obitavanja o kojem i on sam ovisi (unutar religijske zajednice).

Tehnološki rizici, kao proizvod izravnog i neizravnog djelovanja čovjeka u islamu kao religijskoj zajednici u Republici Hrvatskoj shvaćaju se kroz refleksivnost i odgovornost čovjeka za živi svijet oko njega. Čovjek kao svjesno biće odgovoran je za sva živa bića na zemlji. Stalna refleksija djelovanja u islamu u Republici Hrvatskoj dužnost je čovjeka.

[...] svatko će za svoja djela odgovarati, bilo da je uništio ljudski život ili smatramo da je prirodno živo biće jer zbog tih ljudskih nedjela na Zemlji ispaštaju bića koja su najmanje kriva, a to su životinje. Dakle, kad vidimo sve što se dešava, ne znam požar se desi ili ne znam bilo što, dakle u tome mnoge životinje izgube živote koja su isto živa bića i nisu tome kriva. Jer smo mi isključivo odgovorni kao razumna bića i za druga ostala živa bića, vidljiva i nevidljiva, tako da trebamo poštivati i brinuti i o ostalim bićima (S1).

Nadalje, znanstvene činjenice prihvaćaju se kao znanje unutar religijske zajednice islama u Republici Hrvatskoj. Ekspertna javnost prihvaća se uz određenu dozu transcendencije rizika koji je predložen široj javnosti. Na profanoj strani ekspertna skupina određuje legitimitet procjeni rizika, međutim religijska zajednica dodaje transcendentalnu prirodu samomu riziku. »Hadis kaže tinta učenjaka je ravna krvi šehida. Jer prva objava je bila ikre — uči, proučavaj u ime Boga koji te stvara. To je bila prva objava u islamu« (S1).

4.6. *Transcendentalna sigurnost*

Kako je riječ o religijskoj percepciji rizika, potrebno je objasniti i transcendentalnu dimenziju odnosa religijskih zajednica prema rizicima. U generalnom smislu, transcendentalnost rizika odnosi se kako i na tehničke, tako i na prirodne rizike. Transcendentalna sigurnost prema pojavnim oblicima rizika u islamu, kroz interpretacije svetih knjiga, postiže se kroz osiguravanje vječnog života za osobe poginule u određenim katastrofama. Pojedinci umrli tijekom određene katastrofe i ostvarenja rizika postaju šehidi¹⁰ te im je osiguran džennet.¹¹ Na taj način religija provodi ulogu stvaranja mehanizama solidarnosti te pruža utjehu kod manifestacije određenih katastrofa. Teorijska racionalizacija rizika potpora je ontološkoj sigurnosti unutar religijske zajednice islama u Republici Hrvatskoj. Načini stvaranja transcendencije ovise o socijalizacijskim procesima unutar za-

10 Šehid je osobu koja je za vrijeme svojeg života svjedočila vjeru i ljubav prema obitelji, zajednici i domovini.

11 Islamski izraz za raj.

jednice, koji su generirani kroz specifičan način učenja religijske organizacije islama u Republici Hrvatskoj.

Jer onaj koga ubije priroda, neka pojava, dakle bilo to voda, bilo to, on odlazi direktno u raj, odnosno džennet, kao šehid. Šehid je dakle osoba koja je poginula na Božjem putu. Isto recimo sad čovjek ide na posao, da radi za svoju obitelj, pogine i on je šehid. I u svim tim prirodnim nepogodama, tko god pogine, on je šehid, ide direktno u raj, bez polaganja računa. Šehida većinom tumače kao onog tko je na bojnopolju poginuo; recimo učenik, student koji je studirao pa pogazio ga ne znam tramvaj ili nešto mu se desilo ne daj Bože, on je šehid (S2).

5. Rasprava

Predstavljeni empirijski podatci kvalitativne su naravi te kao takvi nisu podložni generalizaciji, nego razumijevanju iskustva i važnosti određenog fenomena. Ipak, potrebno je predstaviti relaciju provedenog istraživanja s istraživanjima iste ili slične tematike problematiziranja rizika. U kvantitativnoj studiji, Noussair i suradnici (2013) zaključuju kako je integracija unutar religijske zajednice važan faktor u odredbi odnosa prema ekonomskim rizicima. Ako je pojedinac intenzivnije integriran u život religijske zajednice, bit će manje sklon poduzimanju ekonomskih rizika (Noussair i dr., 2013, 175). Istraživanje koje smo proveli nije se konkretno doticalo individualnog religijskog života, međutim u slučaju islama u Republici Hrvatskoj, sudionici koji aktivno sudjeluju u manifestaciji vrijednosti religijske zajednice ne pokazuju averziju prema poduzimanju rizika, što je očito u dijelu analize i interpretacije podataka. U iskaz naših ispitanika svakako je potrebno uvrstiti i kontekstualnost i vrstu religijske pripadnosti, ali načelno saznanje po pitanju općeg definiranja rizika kod naših sudionika članova religijske zajednice islama u Republici Hrvatskoj ne posjeduje negativnu notu, nego se konstatira kao nužnost kojoj se valja prilagoditi u suvremenom društvenom, ekonomskom i kulturalnom kontekstu. Kada je riječ o teorijskoj razradi samog fenomena, može se zaključiti kako je refleksija, tijekom same provedbe istraživanja, spomenuta nekoliko puta. Iako nedefinirana u preciznom teorijskom smislu, ipak je prisutna u konstrukciji značenja prema djelovanju struktura, ali i svakodnevnog života. Nadalje, povjerenje u ekspertne skupine, koje su sudionici istraživanja potvrdili, ide u korist Giddensovoj teorijskoj razradi refleksivne modernosti, koju smo postavili kao kontrast Beckovu viđenju konačnosti stanja refleksivne modernosti (Beck i dr., 1994). Naime, ekspertne skupine kod sudionika našeg istraživanja uživaju legitimitet u određivanju svjetovnosti rizika (vanjskih i proizvedenih). Nadalje, osvrćući se na Malinowskog (1971), koji tvrdi kako je religija povezana s potrebom za kontrolom neodređenosti koja ne može biti kontrolirana u trenutačnoj tehnološkoj fazi napretka društva, potrebno je naglasiti kako se iz ovog istraživanja može ukazati i na dodatnu funkciju religije specifičnu za društva refleksivne modernosti (u slučaju islama u Republici Hrvatskoj — prema sudionicima istraživanja), a to je kolektivna solidarnost i pomoć pri manifestaciji posljedica određenog rizika.

Zaključak

Cilj istraživanja bio je otkriti iskustva i važnost tehničkih i prirodnih rizika u religijskoj zajednici islama u Republici Hrvatskoj. Pritom se posebno istražuje međuodnos ekspertnih skupina i religijske zajednice islama. Kroz teoriju višestruke modernosti može se zaključiti kako su određene komponente modernosti utjecale na formu religioznosti i usmjerenje religijske zajednice islama u Republici Hrvatskoj. Rizici se u generalnom smislu smatraju svakodnevnim neizostavnim dijelom suvremenog života. Nadalje, utjecaj tehničkih i prirodnih rizika prvenstveno ovisi o tumačenju svetih knjiga koje je u skladu s integracijskom prirodom islama u Republici Hrvatskoj. Važno je naglasiti kako se rizici i vjerojatnost manifestacije istih prepuštaju ekspertnim skupinama, koje kod islama kao religijske zajednice uživaju legitimitet davanja iskaza. Prema spomenutim rizicima, islam u Republici Hrvatskoj prvenstveno obavlja ulogu transcendentnog osiguranja te kolektivne solidarnosti kada se manifestira određena katastrofa. Solidarnost je bitna sastavnica odnosa islama i rizika. Pomoć ljudima u nevolji pri manifestaciji vanjskih rizika spada u jedan od stupova vjere islama. Tehničkim rizicima pristupa se uz određeno povjerenje prema ekspertnim skupinama. Ipak, islam u Republici Hrvatskoj karakterizira doza nužne refleksije individue prema prirodi. Čovjek je odgovoran prema svim živim bićima jer je jedini koji posjeduje svijest i samosvijest. Nadalje, nedostatak refleksije prema drugim živim bićima te povreda prirode smatra se grijehom. Ne manifestira se preklapanje vrijednosnih obrazaca islama s procjenama i komunikacijom rizika. Medusobno nadopunjavanje tih sustava pospješuje *risk management* kojim se osigurava ontološka sigurnost u određenoj neodredivosti rizika.

Literatura:

- Armstrong, Karen (2007). *Bitka za Boga: Fundamentalizam u judaizmu, kršćanstvu i islamu*. Sarajevo: Šahinpašić.
- Beck, Ulrich; Giddens, Anthony; Lash, Scott (1994). *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Stanford: Stanford University Press.
- Beck, Ulrich (2001). *Ulrih Bek: Rizično društvo: U susret novoj moderni*. Beograd: Filip Višnjić.
- Beck, Ulrich (2012). Living in and coping with world risk society — 42nd St. Gallen Symposium. U: *Youtube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=PeKiD5JLGIE&t=526s> (20.07.2017.)
- Berger, Peter L. (2010). Max Weber is alive and well, and living in Guatemala: The protestant ethic today. *The Review of Faith & International Affairs*, 8(4), 3–9.
- Creswell, John W. (2007). *Qualitative Inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Los Angeles: SAGE Publications.
- Čaldarović, Ognjen (2012). *Prema društvu uspješno reguliranog rizika?* Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.
- Edwards, Roslin; Holland, Janet (2013). *What is Qualitative Interviewing?* London: Bloomsbury.
- Eisenstadt, Shmuel N. (2000). Multiply Modernities. *Deadalus*, 129(1), 1–29.

- Anon. (2013). The Work Of Giddens Structure And Agency Sociology Essay. U: *UKessays*. URL: <https://www.ukessays.com/essays/sociology/the-work-of-giddens-structure-and-agency-sociology-essay.php?cref=1> (05.02.2018.)
- Finke, Roger; Stark, Rodney (1992). *The churching of America, 1776–1990: Winners and losers in our religious economy*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Giddens, Anthony (1979). *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. Berkley and Los Angeles: University of California Press.
- Giddens, Anthony (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Giddens, Anthony (2005). *Odbjegli svijet: Kako globalizacija oblikuje naše živote*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Kalanj, Rade (ur). (1990). *Modernost i modernizacija*. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
- Kalberg, Stephen (2014). Tipovi racionalnosti Maxa Webera: Kamen temeljac za analizu procesa racionalizacije kroz povijest. *Amalgam*, 6–7, 79–111.
- Malinowski, Bronislaw (1971). *Magija, nauka i religija: I druge studije*. Beograd: Prosveta.
- Miller, Alan S.; Hoffman, John P. (1995). Risk and Religion: An Expamation of Gender Differences in Religiosity. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 34(1), 63–75.
- Noussair; Charles; Trautmann, Stefan T.; Vellekoop, Gijs van de Kuilen Nathanael (2013). Risk aversion and religion. *Journal of Risk and Uncertainty*, 47(2), 165–183.
- Tomić–Koludrović, Inga; Knežević, Sanja (2004). Konstrukcija identiteta u makro–mikro kontekstu. *Acta Iadertina*, 1, 109–126.
- Zlatar, Jelena (2008). Anthony Giddens: Refleksivna projekcija osobnosti. *Revija za sociologiju*, 39(3), 161–182.
- Weber, Max (2011). *Protestantska etika i duh kapitalizma*. Zagreb: Mediteran.
- Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica. *Narodne novine*, 83/02, 73/13. URL: <https://www.zakon.hr/z/284/Zakon-o-pravnom-polo%C5%BEaju-vjerskih-zajednica> (04.09.2017.)

The Experience and Significance of Risk Perception in Contemporary Society

Case Study: A Reflection of the Risk of Contemporary Society According to the Islamic Religious Community in the Republic of Croatia

Erik Brezovec*, *Albert Bing***, *Andreja Sršen****

Summary

This paper analyzes risk perception in the Islamic religious community of the Republic of Croatia. It focuses primarily on the perception of technical and natural risks. By linking Anthony Giddens' and Ulrich Beck's theory of reflexive modernity and Shmuel Eisenstadt's theory of multiple modernity, we shall analyze the secular and transcendental dimension of the relationship toward risk within the structure of a particular religious community. The case study enables the aforementioned relationship to be supported empirically by means of the focus group approach in which three imams of the Zagreb Islamic Centre took part. The basic aim of this research was to investigate the perceptions, experiences, relationships and significance of Islamic religious organization in the Republic of Croatia with regard to the risks inherent in a contemporary reflexive society.

Key words: risk, technical risks, natural risks, Islam, reflexive modernity

* Erik Brezovec, mag. soc., Lecturer, Croatian Studies, University of Zagreb. Address: Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb, Croatia. E-mail: ebrezovec@hrstud.hr

** Albert Bing, Ph.D., Senior Research Associate, Croatian Institute of History. Address: Opatička 10, 10000 Zagreb, Croatia. E-mail: albert1.bing@gmail.com

*** Andreja Sršen, Ph.D., Assistant Professor, Croatian Studies, University of Zagreb. Address: Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb, Croatia. E-mail: asrsen@hrstud.hr